

Antiken och utrikespolitiken

föredrag vid Svenska Atheninstitutets 60-årsjubileum den 17 maj 2008

Jag vill börja med att tacka för att jag har blivit inbjuden.

Det känns förstås lite bävande att bli ombedd att tala, inte om det som jag ägnat det mesta av mitt yrkesverksamma liv åt, nämligen utrikes- och säkerhetspolitik, utan om utrikespolitikens relationer till den klassiska antiken, ett område där jag enbart är en glad amatör, och att göra det i en sal full med specialister och andra som ägnat en stor del av sitt liv åt antiken.

Jag känner mig lite som katten bland de akademiska och kulturella hermelinerna. Och en klokare person skulle förmodligen ha aktat sig för att anta utmaningen. Men jag har gjort det ändå, för jag är övertygad om att den klassiska antiken är relevant för dagens utrikespolitik och att relationen dem emellan är värd att titta närmare på.

Jag tänkte utgå från en händelse som ingen av oss glömmer – terrordåden i USA den 11 september 2001.

Den 11 september 2002, alltså på årsdagen av attacken mot World Trade Center, höll USA:s dåvarande utrikesminister Colin Powell ett minnestal vid Ground Zero, kratern mitt på Manhattan som uppstod när de två flygplanen kraschade in i tvillingskyskraporna.

Vad var Powells budskap till familj och vänner till dem som mist sina liv den där dagen, till det amerikanska folket och till världen?

Powell gjorde något som jag inte tror en svensk utrikesminister skulle ha gjort i motsvarande situation. Han läste högt ur den amerikanska konstitutionen.

Jag var inte där, men jag gissar att Powell bl a citerade konstitutionens preamble, dess förord. Där står, i min översättning:

”Vi, Förenta Staternas folk, vill bilda en alltmer perfekt union, skipa rättvisa, skapa lugn och ordning i vårt land, sörja för ett gemensamt försvar, främja allmän välfärd och trygga frihetens välsignelser för oss och eftervärlden. Därför föreskriver och fastställer vi denna konstitution för Amerikas Förenta Stater.”

Det retoriska greppet var säkert effektivt. Men det var inte nytt. Det användes, om man får tro historikern Thukydides, 2433 år tidigare, av Athens ledare Perikles i det s k gravtalet, den mest berömda passagen i ”Det peloponnesiska krigets historia”. Talet hölls som bekant för att ära de athenare som stupat under krigets första år. Thukydides låter Perikles hedra de döda genom att beskriva den athenska konstitutionen. För vad är, säger Perikles, hemligheten med Athens styrka? Hur har athenarna lyckats bevara och utvidga makten hos den stat som deras förfäder lämnat vidare i frihet, generation efter generation?

Svaret är: den athenska konstitutionen. ”For we live by a constitution that does not seek to rival the laws of our neighbours, since we are rather an example to others

than their emulators. And because this constitution is settled on the many rather than on the few it is named *demokratia*.”

Folkstyret ger, säger Perikles, varje athenare del i statens framgång och bjuder honom också att, när staten är hotad, uppbjuda allt han äger av *arete* – skicklighet, styrka, personligt mod och strävan efter fullkomlighet i all slags verksamhet – till dess försvar. Eftersom var och en vet sig ha del i ansvaret för det gemensamma ödet, som också innefattar hans personliga liv, så är var och en också beredd att göra sitt bästa. Demokratien gör män – för det var som bekant män det handlade om i den athenska stadsstaten – starka och hängivna, inte svaga och beroende. ”Vår stad”, slutar Perikles, ”är en modell och en förebild för hela Grekland... vi behöver ingen Homeros för att sjunga vårt lov.”

Är det en slump att samma grepp återkommer i de här båda talen, som i tiden skils åt av mer än tvåtusen år? Nej, det tror jag inte. För ett viktigt inslag i den amerikanska självbilden är just synen på USA som direkt arvtagare till det bästa och mest tidlösa i arvet från Perikles’ Athen, det man ser som kärnan i den västerländska idétraditionen. Den liberala amerikanska demokratin blir med denna syn krönet på en lång utveckling, där den athenska demokratin både är utgångspunkten och den perfekta, tidlöst giltiga modellen. Det gör det amerikanska statskicket, med konstitutionen som högsta uttryck, överlägsen alla andra i modern tid.

En konsekvens av denna självbild för amerikansk utrikespolitik är tendensen att se den egna maktutövningen som per definition moraliskt god. Den behöver ingen legitimering. Amerika är med den synen en ”force for good” i sokratisk mening, en det godas kraft i världen. Det får följder för synen på folkrätten och internationella organisationer. USA har, menar man ingen anledning att böja sig för beslut i FN:s säkerhetsråd, där odemokratiska stater som Kina har vetorätt. Det är ett skäl till att den amerikanska kongressen inte ratificerat vare sig Kyotoprotokollet eller fördraget om en internationell brottmålsdomstol.

Så, ska vi lasta Perikles för Vietnam, för Irakkriget? Nej, naturligtvis inte – även om Athens senare utveckling, det attisk-deliska sjöförbundet och den slutliga utgången av det peloponnesiska kriget är intressanta paralleller. Att jämföra exempelvis USA:s roll i Nato och Athens i sjöförbundet är i själva verket mycket intressant – och det leder snarast till slutsatsen att USA i varje fall i Nato *inte* uppträder som ett imperium.

Det för oss till frågan om antikens betydelse för de transatlantiska relationerna och för europeisk utrikespolitik.

Jag tror att antiken, eller snarare den *syn* på antiken som lärdes ut vid de amerikanska universiteterna under 1900-talets första sex decennier bidrog till att stärka den amerikanska identifikationen med Europa. Men det var också en abstraherad och idealiserad bild av historien som lärdes ut i denna Stora Berättelse.

Kritiker har beskrivit kurserna som en selektiv tuvhoppning mellan s k Magiska Ögonblick, en snitslad bana mot framtiden med början i – just det – Perikles’ Athen, över Rom, renässansen, anglosaxiska märkesdata som segern över

den spanska armadan, den ärorika revolutionen, den amerikanska revolutionen, emancipationen av slavarna till slutmålet – den liberala amerikanska demokratin.

Vietnam blev för många amerikaner – inte för alla - slutet på den världsbilden. Vi ser en liknande debatt kring Irakkriget idag. Men det är intressant att, på 60-talet, även studentradikaler som Martin Bernal, författaren till *Black Athena*, en bok vars tes var att grekerna var afrikaner och inte européer, ville ha de antika athenarna på sin sida.

Jag tror att vi i Den Stora Berättelsen har *en* rot – det finns naturligtvis många andra, på många olika nivåer - till den ambivalens man kan se i USA:s relation till Europa och som jag själv ofta mött i samtal med amerikanska företrädare: identifikation med Europa, ja, men också frustration och oförståelse. Tidigare gällde oförståelsen européernas ständiga futtiga krig med varandra, idag gäller det – med en stor dos av bitterhet – européernas ovilja att bidra med trupp till Afghanistan – ett krig som i USA:s ögon är ett gemensamt projekt, ett försvar av gemensamma värden.

Men vad har antiken för betydelse för européernas relationer med varandra, för dagens europeiska utrikespolitik? Här har kanske Rom varit viktigare än Athen. Rom inspirerade ju också den unga amerikanska utbrytarstaten – vi ser det i namn som Capitol Hill. Men då rörde det sig om den tidiga romerska republiken: frugal, dygdig, rätlinjig. Kejsartiden och den romerska senantiken betraktades med misstänksamhet. I Den Stora Berättelsen talade man helst inte om dem.

För européerna däremot har det romerska riket med dess lag och ordning under århundraden av krig sett som en försvunnen guldålder. Dagens EU kan läsas som ett slutligt, framgångsrikt förverkligande av den politiska drömmen om återskapande av enhet och harmoni på den europeiska kontinenten. Ordet imperium har långt ifrån alltid varit negativt laddat. Det är ingen slump att den tyske sociologen Ulrich Beck i sin bok *Det kosmopolitiska Europa* ser EU som ett välvilligt framtida imperium. Kosmopolitismen är en stark idépolitisk tradition med rötter i stoicismen. Och stoicismen uppstod som bekant när de grekiska stadsstaterna uppslukades av det makedonska imperiet, och blomstrade i kejsartidens Rom.

I amerikansk politik, med dess antikoloniala tradition, är imperium är ett *dirty word*. Den ensamma supermakten USA har efter det kalla kriget visserligen inte sällan kallats just imperium och jämförts med romarriket, men då för det mesta av andra.

Så vi kan tala om två traditioner i Väst: å ena sidan den liberala, anglosaxiska som definierar Väst i termer av abstrakta, tidlösa idéer, ärvda huvudsakligen från Grekland, och kommersiell frihet, och, å den andra, den kontinentaleuropeiska som definierar Väst i geopolitik, institutioner, lag och sociala strukturer. Nato och EU kan ses som dernas moderna, organisatoriska uttryck.

Men för att återvända dit där vi började – till Ground Zero. Den 12 september 2001 flyttades fokus i säkerhetspolitiken från Europa till den globala arenan. Det har aktualiserat den gamla skiljelinjen mellan Väst och Öst på ett nytt och farligt sätt. Och här återkommer än en gång frågan om vem som egentligen kan göra anspråk på att förvalta det som Västerlandet de senaste hundra åren sett som sitt adelsmärke – den demokratiska traditionen med rötter i den grekiska antiken, i Perikles' Athen. Är

demokrati en västerländsk uppfinning? Bör den, kan den, spridas till andra delar av världen med annan kultur och traditioner? Kan den införas med våld?

Den indiske Nobelpristagaren Amartya Sen vänder sig med kraft mot uppfattningen att Västerlandet har copyrighten på demokrati. Platon var, skriver han, lika auktoritär som Konfucius. Att extrapolera från 400-talets Athen till tesen om demokrati som till sin natur västerländsk är helt enkelt dålig historia. Goter och visigoter ses som Perikles' legitima arvtagare, däremot inte de perser, indier och egyptier som de antika grekerna själva intresserade sig för ("rather than chatting up the Ostrogoths"). Det finns, skriver Sen, ingenting som tyder på att den grekiska demokratiska erfarenheten fick något omedelbart genomslag i länderna väster och norr om Grekland och Rom – dagens Frankrike, Tyskland och Storbritannien. Däremot inkorporerades demokratiska element i vissa samtida städer i Iran, Baktrien och Indien. Staden Susa i sydvästra Iran hade i flera århundraden ett råd och en folkförsamling som utsågs genom val.

Det är ni som är specialister på det här, inte jag och kanske inte heller Amartya Sen. Jag går inte i god för hans uppgifter. Jag är nyfiken på era kommentarer, och också på era invändningar.

Men jag drar i alla händelser slutsatsen att *kunskap* om antiken, inte myter och bilder, hur vackra de än är, behövs för att ge perspektiv åt utrikespolitiken.

Tack ska ni ha.